

اخوند پنجو

او د دې ډلي کارونه په پښتو ادب کي

د پښتو ادب په منځنۍ دوره کي تر ۹۰۰ هـ وروسته په ځينو لويو کورنيو او سياسي او ديني ډلو کي روزل سوی دئ. په دې دوره کي پښتانه په يوه اوږده حياتي مجاهده گرفتار وه او د دې ملي مجاهدې يو ډېر مهم مرکز هم د اټک را په دېخوا د پښتونستان سيمي او غرونه وه.

دلته ملي رجالو او د پښتنو رهبرانو د مغولو د غښتلي او لويي شهنشاهۍ سره چي مرکز يې ډيلي و مقابله کوله، او د دوی د نهضتونو او ملي حرکاتو اساس هم د آزادۍ ساتنه او د پښتنو د ملي موجوديت خوندي کول و. له دې حرکت سره پر اړخ يو بل محرک هم تل موجود و، چي دوی به د ديني تبليغ او تلقين له لاري خپل هغه لومړی ملي مقصد ټينگاو او د دې تلقين له پاره نو دوی پخپله ژبه د خلکو پوهونه او ځيرونه لازمي گڼله.

په داسي يوه اجتماعي او سياسي چاپير کي نو ملت او دين او ادب څنگ پر څنگ سره تله او مور وينو چي د پښتو ادب په تاريخ کي ځيني درنې او لويي کورنۍ او ډلي پيدا سوي، چي د اجتماعي او ديني او سياسي لوړو مقاصدو له پاره يې د پښتو ادب هم پخپله غږ کي روزه او زموږ د ژبي ځيني گرانېها آثار او کتب د دغو کورنيو او ډلو په غږ کي پالل سوي دي.

په دې سلسله کي موږ دغه درنې کورنۍ پېژنو :

۱. د يوسفزوگنه او لويه کورنۍ، چي ملک احمد او ملک گجوي سياسي مشران او شيخ ملي يې اجتماعي او ديني مشر و او د شيخ ملي په لاس دوتر (دفتر) په پښتو وليکل سو.
۲. د شيخ رحمکار کاخېله کورنۍ چي د خټکو څخه وه او د ده ډله.
۳. د خوشحال خان خټک کورنۍ او ډله يې.
۴. د پير روښان کورنۍ او ډله يې.
۵. د اخوند دروېزه کورنۍ او ډله يې.
۶. د سلطان محمد گډون او شيخ پنجو ډله.

دا کورنۍ او ډلي يوازي د اټک او خيبر تر منځ د پېښور په سمسوره وادي کي تېري سوي دي، چي ډېر د پښتو ادبي آثار او کتب او د شعر دېوانونه او د تاريخ کتابونه پکښې ليکل سوي دي او که سړی نوره پلټنه او گروپونه وکي نو ښايي چي دغسي نوري ډلي او کورنۍ هم مينده کي، خو دلته به زه يوازي د اخوند پنجو پر ډله باندي د تاريخي واقعو په رڼا کي لږ څه درسره ورغږيم :

هغه وخت چي د پښتنو ټولواکي او د لوديانو د درنې کورنۍ برم په هند کي راغوځارېدونکي و او بابر مغولي بريالي د پښتنو بېړۍ غرقولو ته ملا تړلې وه، د بر اباسين پر دې غاړه او پوري غاړه کي د مهابن تر لمنو يو د آزادۍ او ملي تنظيم او ديني اصلاح تحريک روان و، چي مشر يې سلطان محمود گدون (يو کاکړ پښتون) و، او دغه گډون قوم د هزاره په وادي کي د مهابن تر غره پوري پراته دي^(۱). سلطان محمود يوه ډله غښتلي او خورا ننگيالي شاگردان او پيروان وروزل او د ده په شاگردانو کي يو سړی ډېر مشهور سو، چي نوم يې سيد عبدالوهاب

او د سيد غازي زوی و، دده پلار سيد غازي په هند کي د لودیانو سقوط په سترگو لیدلی او پښتونخوا ته راغلی و، ده د یوسفزو په یار حسین کي د ملک گجو خان تر سیوري لاندې ژوند کاوه، خو چي په ۹۸۹ هـ په اټک کي وفات سو او هورې ښخ دی.

سيد عبدالوهاب تر سلطان محمود وروسته د پښتنو مشر سو او د ده د خلافت چوغه يې واغوستله او هغه وخت چي عمر يې ۴۸ کاله و په ۹۹۰ هـ د پېښور اکبرپورې ته راغی او دلته يې له اټکه تر خيبره يو ملي او روحاني تنظيم جوړ کړ، او د عمر پر ۹۶ کال د رمضان پر ۲۷ مه ورځ دوشنبې ۱۰۴۰ هـ همدلته مړ سو او قبر يې تر اوسه هم معلوم دی، خلک يې ننګوي.

دی په اخوند پنجو له دې جهته معروف سو چي د اسلام پر پنج بنا به يې ډېر تلکيد کاوه او دغه دده د ديني تبليغ موخه وه، خو دې سړي او د ده ډلي د طريقت د سجادي سره سره توره هم په ترڅ کي لرله، او کوم وخت چي د پښتنو يو مشر شيخ فاضل خدرزی په بېلوت کي د ده مريد سو، نو د اخوند پنجو توره لا تېره سوه، او نفوذ يې په ټوله پښتونخوا کي خپور سو، حتی رضواني وايي: چي په ۹۹۳ هـ اکبر پاچا هم په اکبرپوره کي ده ته راغلی و^(۲).

عبدالوهاب دوه وروڼه عبدالرحمن او عیسی درلوده او دغه عیسی ځيني تېليفونه هم لري، او تر ده وروسته د پښتنو د دغي ډلي رياست عبدالرحمن ته ورسېده^(۳) او اخوند یونس هم د ده له مشهورو شاگردانو څخه و، چي په خاد کي يې مزار تر اوسه هم ډېر مشهور دی.

د اخوند پنجو په شاگردانو کي دوه وروڼه اخوند چالاک او اخوندسیاک (عمر) خورا شهرت لري او د خټکو څخه تر ننگرهاره د دوی نفوذ خپور و، دوی د افغانستان له شمالي خواوو څخه خټکو ته راغله او د چغرزو او اباسين او کابل، بگرام او هزاره او بونير په غرو او سيمو کي يې د جهاد هنگامه توده کړه، د هغه وخت ډېر مشاهير لکه: جميل بېگ د خوشحال خان ورور او عمر خان د شيوې رئيس، او باکو خان د پنجتار مشر او اخوند شاه د هوتي مردان او د غرغښتي يارخان د دې ډلي مهم غړي وه، او شيخ رحمکار کاکا صاحب هم له دوی سره ملګري کوله^(۴). د دغي ډلي يو هدف دا و چي د هزاره په شمالي غرو کي د کشمير وادي او کاغان، پکلی او الایي او نندهار او چيلاس پوي ځيني خلک وه چي په دوی کي اسلام نه و خپور سوی او د هغو مشر دوما نومېدی، نو دغو پښتنو دغه خلک د اسلام په دين مشرف کړه او هر ځای يې مساجد جوړ کړل او بل سياسي او ملي مقصد يې دا و چي د مغولو په مقابل کي خپل ملي محاذ قوي کاندې او د هغو د تجاوزاتو مخه ونيسي.

د دوی ملي قوا اوس د باکو خان په قيادت او د ملا چالاک په فتوا تر پنځو زرو تنو پوري له یوسفزو څخه تشکیل سوې وه، نو دوی په پکلی کي د چهاچل کلا ونيوله او هلته يې د آزادۍ پرچم لوړ کړ، مګر اورنگزېب د مغولو امپراتور په ۱۰۷۷ هـ د کابل صوبه دار ميرخان او د اټک فوجدار کامل خان د ډېرو قواوو سره پر دوی وګمارل.

دلته د افغانانو ملي قوا تر ۵۰ زرو پوري ورسېده او د اورنگزېب پاچا له ظالمو لښکرو سره يې خورا کلک او لوی لوی جنگونه وکړه. اورنگزېب خپل يو خونخوار او زلند لښکري قوماندان اغر خان هم دلته راواستاوه، ده د ډېرو پښتنو سرونه ور پرې کړه او په کابل او پېښور کي يې له هغو څخه کله منارونه جوړ کړل.

د مغولو درباري مړخان د دغو جنگو حال داسي ليکي چي:

په يوه جګړه کي د دوو زرو تنو پښتنو سرونه پرې کړل سوه او هغه يې ډيلي ته واستول، او هلته يې يو

جګ کله منار ځني جوړ کړ.

د مغولو مړخان دا خبره مني چي دمخه د ډيلي پاچهانو د پښتنو په داخلي ژوند او کارونو کي مداخله نه

کوله مگر کوم وخت چې ارونکزېب دا ترتيب مات کړی نو بې نتيجه دا سوه چې ټولو پښتو د دوی په مخ کې قيام وکړ، او دا هنگامه د ۱۰۷۷ هـ کال تر شواله هلته توده وه.

د دې ډلې علمي کارونه :

د چالاک ملگرو او د اخوند پنجو شاگردانو ځيني ديني او علمي کتابونه په فارسي او عربي او پښتو هم ليکلي دي، چې د دې ډلې د پوهني ذوق او علمي نشاط ښه ځني ښکاري، او دا راته څرکندوي چې دوی يوازي جنگي او ديني مشران نه وه بلکې د علم او قلم خاوندان هم وه او پخپله چالاک دغه کتابونه کښلي دي :

فتاوی عربي، بحر الانساب د پښتو او ترکانو او ساداتو او د طريقت د مشايخو انساب، دريم کتاب يې غزويه و، چې د خپلي ډلې غزاوي يې له کوهستاني کافرانو سره شرح کړي وې، څلورم کتاب يې مناقب اخوند پنجو و په فارسي.

دغسې هم شيخ عبدالرحمن بن میان علي د اخوند پنجو مناقب په فارسي کښلي وه، چې دغه مناقب په ۱۱۹۸ هـ د اکبرپورې شاعر [خاکي] د [مناقب خاکي] په نامه نظم کړل او شيخ عبدالغفور عباسي پېښوري هم د اخوند پنجو مناقب وليکل.

د دوی پښتو آثار :

په دغه ډله کې چې د پښتو ادب له پاره څه خدمت سوی دی اوس ما ته دغه درې کتابونه معلوم دي :

(۱) پخپله عبدالوهاب په درو ژبو پښتو، فارسي، هندي خبري او ليک کاوه، ده د حنفي فقهي مشهور کتاب کنزالدقائق په پښتو منظوم کړی و.

(۲) د اخوند چالاک يو مريد ملا مست زمند و، چې په پښتو يې يو کتاب سلوک الغزات وليکه، دا کتاب منثوري او منظومي برخي او تاريخي او حماسي مضامين لري، خلکو ته د غذا تشويق کوي او د خپل پير چالاک مدح کوي او د خپلي ډلې د جنگو او غزاوو احوال ليکي. د دې کتاب يوه ناقصه واحده نسخه د کابل د مطبوعاتو په کتب خانه کې سته او پښتو ټولني رانيولې ده.

(۳) میان پادشاه د اکبر پورې د کندي شيخان اوسېدونکی دمخه ذکر سوی (مناقب خاکي) له فارسي څخه په پښتو منظوم ترجمه کړ او د لومړي او دريم کتاب خطي نسخې د پېښور په شاوخوا کې پيدا کيږي، او رضواني په تحفه کې د دې ډلې د رجالو احوال او مناقب په تفصيل سره ليکي^(۵).

لمن ليکونه :

۱. حيات افغاني، ۲۴۶ مخ.
۲. د رضواني تحفی الاولياء ۳۴ مخ.
۳. تذکرۃ الابرار، ۱۸۵ - ۱۸۸ مخونه.
۴. تذکره ۱۳۲ مخ، تحفه ۳۲ مخ.
۵. کندهار مجله، ۱۳۴۱ ش کال، درېيمه گڼه، ۳ مخ.